

UCHWAŁA NR 41/III/21
DOLNOŚLĄSKIEJ RADY DZIAŁALNOŚCI POŻYTKU PUBLICZNEGO
z dnia 29 września 2021 r.
w sprawie wyrażenia opinii dotyczącej
rekomendacji i postulatów 270 dolnośląskich organizacji pozarządowych
i 40 podmiotów pomocy społecznej
do przygotowywanego Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa
Dolnośląskiego na lata 2021-2027 (Funduszy Europejskich dla Dolnego Śląska 2021-2027)

Na podstawie art. 41a ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2020 r. poz. 1057 z późn. zm.) oraz § 9 ust. 1 uchwały nr 2502/VI/20 Zarządu Województwa Dolnośląskiego w sprawie organizacji i trybu działania Dolnośląskiej Rady Działalności Pożytku Publicznego na lata 2020-2023 uchwała się co następuje:

§ 1.

Dolnośląska Rada Działalności Pożytku Publicznego pozytywnie opiniuje rekomendacje i postulaty 270 dolnośląskich organizacji pozarządowych i 40 podmiotów pomocy społecznej do przygotowywanego Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2021-2027 (Funduszy Europejskich dla Dolnego Śląska 2021-2027), stanowiące załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2.

Uchwałą otrzymują:

- 1) Zarząd Województwa Dolnośląskiego,
- 2) Radni Sejmiku Województwa Dolnośląskiego,
- 3) Konwent Wojewódzkich Rad Działalności Pożytku Publicznego,
- 4) Rada Działalności Pożytku Publicznego,
- 5) Minister Funduszy i Polityki Regionalnej,
- 6) Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce.

§ 3.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący
Dolnośląskiej Rady Działalności Pożytku Publicznego

Waldemar Weihs

Grupa robocza
24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów
reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej

Wrocław, 17.09.2021 r.

Cezary Przybylski
Marszałek Województwa Dolnośląskiego

Szanowny Panie Marszałku,

W imieniu 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej, w związku z przeprowadzonym przez Dolnośląską Federację Organizacji Pozarządowych procesem konsultacji potrzeb społeczności lokalnych, na rzecz których działają ww. podmioty, a dotyczących przygotowywanego Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2021-2027 (planowana nowa nazwa programu to Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027 - dalej „nowe RPO WD”) **wnosimy o uwzględnienie w pracach nad tym dokumentem poniższych rekomendacji i postulatów.**

Postulaty ogólne dotyczące nowego RPO WD:

1. Wzorem innych województw **poddanie do końca września 2021 roku pod konsultacje społeczne pierwszej wersji nowego RPO dla Dolnego Śląska.** Brak wiedzy na temat konkretnych działań planowanych do realizacji w ramach nowego okresu programowania utrudnia proces przygotowania się do realizacji działań na rzecz społeczności lokalnych w nowej perspektywie, oraz nie pozwala na zgłoszenie pomysłów na realizację działań na rzecz lokalnych społeczności do nowego RPO WD.
2. **Przeprowadzenie zgodnie z zapisami unijnych dokumentów strategicznych konsultacji związanych z przygotowaniem nowego RPO WD wśród wszystkich interesariuszy, w szczególności przedstawicieli organizacji pozarządowych i branżowych.** Przedstawiciele środowisk lokalnych powinni mieć bezpośredni wpływ na zapisy nowego RPO WD, również w obszarze merytorycznym, w tym w szczególności powinni mieć możliwość zgłaszania swoich pomysłów w zakresie działań do realizacji w środowiskach lokalnych przy współfinansowaniu z funduszy unijnych.
3. **Uwzględnienie w nowym RPO WD zasady pierwszeństwa trybu konkursowego nad pozakonkursowym,** czy w praktyce wdrożenia zasady, iż poszczególne działania w ramach poszczególnych celów tematycznych nowego RPO WD wdrażana są co do zasady w formie konkursów, a tryb pozakonkursowy jest w nowym RPO WD wykorzystywany w stopniu marginalnym. Tryb konkursowy umożliwia wszystkim interesariuszom i beneficjentom systemu wdrażania nowego RPO WD, równy dostęp do funduszy unijnych z przeznaczeniem na realizację projektów współfinansowanych

**Grupa robocza
24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów
reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej**

z tych źródeł. System konkursowy realizowany zgodnie z zasadą transparentności i na z góry określonych zasadach pozwala na wybór do dofinansowania najlepszych (zarówno merytorycznie jak i finansowo) projektów, które mają bezpośredni wpływ na poprawę funkcjonowania Mieszkańców Dolnego Śląska.

4. **Uwzględnienie w nowym RPO WD wkładów własnych na działania skierowane w szczególności do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, które w praktyce realizowane są w głównej mierze przez organizacje pozarządowe, na poziomie maksimum 5% wartości projektów.** Wprowadzenie wyższego poziomu wkładów własnych na rzecz projektów skierowanych do najbardziej wykluczonych grup społecznych na Dolnym Śląsku, będzie miało katastrofalny wpływ na możliwość zaangażowania do realizacji tych zadań organizacji pozarządowych, które ze swojej natury działania non-profit i w większości przypadków nie generują zysku ze swojej działalności.
5. **Uwzględnienie w nowym RPO WD w CP5. Europa bliżej obywateli - zwiększenia liczby inicjatyw oddolnych poprzez wprowadzenie instrumentu Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność (RLKS).** RLKS jest wdrażany przez lokalne grupy działania w oparciu o lokalne strategie rozwoju. Jest to instrument dedykowany do wsparcia zarówno obszarów miejskich, jak i wiejskich oraz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego na wszystkich obszarach objętych RLKS. W ramach RLKS wpierane będą projekty wynikające z lokalnych strategii rozwoju, których celem jest zaspokojenie specyficznych, zgłaszanych przez mieszkańców potrzeb lokalnych. Projekty z nich wynikające powinny być finansowane w ramach nowego RPO WD z EFS+ oraz EFRR. Tym samym, **wnioskujemy o przeznaczając minimum 3% środków z EFRR i EFS+ w ramach tworzonego obecnie projektu Regionalnego Programu Operacyjnego dla województwa dolnośląskiego z użyciem instrumentu RLKS oraz określenie priorytetów realizowanych w całości w ramach RLKS,** co umożliwi zastosowanie art. 112 pkt. 5 rozporządzenia tzw. CPR i tym samym **zwiększenie poziomu dofinansowania dla projektów o 10%.**
6. **Zwiększenie intensywności prac Grupy roboczej ds. nowego RPO WD,** w szczególności poprzez zintensyfikowanie spotkań członków Grupy oraz powołania tematycznych podgrup roboczych dla poszczególnych CP nowego RPO WD w celu wdrożenia potrzeb społecznych do nowego RPO WD jako przejaw szerokich i transparentnych konsultacji nowego RPO WD.
7. **Umożliwienie w ramach nowego RPO WD w ramach każdego Celu Tematycznego EFS, realizacji mikro projektów o wartości do 100.000 złotych** skierowanych do małych społeczności lokalnych i pozwalających na realizację projektów współfinansowanych z RPO WD przez organizacje pozarządowe funkcjonujące w społecznościach lokalnych, co pozwoli wzmacniać ich potencjał oraz realizować projekty o niewielkim zasięgu i liczbie odbiorców, ale precyzyjnie dopasowane do potrzeb lokalnych społeczności.

**Grupa robocza
24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów
reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej**

8. **Obligatoryjne wprowadzenie do programu RPO WD zapisów gwarantujących we wszystkich programach, z każdego funduszu koszty pośrednie dla realizatorów projektów**, niezbędne do realizacji projektu. Koszty pośrednie będące swoistym odpowiednikiem kosztów zawartych w tzw. pomocy technicznej, są niezbędnym elementem wdrażania projektów pozwalającym, podobnie jak środki z tzw. pomocy technicznej, na sprawną obsługę projektów i ich wdrażanie.

Postulaty szczegółowe dotyczące Celów Tematycznych zaplanowanych w ramach EFS w nowym RPO WD:

1. Uwzględnienie w ramach działań aktywizacyjno zawodowych osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, aktywizacji poprzez kulturę i kursy kompetencji społecznych.
2. Uwzględnienie w ramach działań wspierających rozwój ekonomii społecznej działań zmierzających do tworzenia nowych podmiotów ekonomii społecznej oraz wsparcia istniejących z wykorzystaniem instrumentów dotacji oraz wsparcia pomostowego dla nowo tworzonych podmiotów.
3. Umożliwienie tworzenie nowych miejsc pracy w podmiotach ekonomii społecznej z wykorzystaniem instrumentów takich jak subsydiowane zatrudnienie, doposażanie i wyposażenia stanowisk pracy, zatrudnienie wspomagane OzN.
4. Umożliwienie realizacji działań, na rzecz rozwoju ekonomii społecznej, w formie działań animacyjnych w społecznościach lokalnych, zmierzające do aktywizacji społeczno zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w tym. m.in. gry animacyjne, wizyty studyjne w podmiotach ekonomii społecznej, mikrogranty dla społeczności lokalnych, szkolenia animujące powstawanie podmiotów ekonomii społecznej, w tym podmiotów reintegracyjnych.
5. Umożliwienie w ramach nowego RPO WD, w celu rozwoju ekonomii społecznej, tworzenia korpusu menagerów podmiotów ekonomii społecznej, w tym ich edukacji biznesowej i społecznej, a także wsparcia coachingowe dla menagerów pracujących w podmiotach ekonomii społecznej.
6. Wdrożenie działań projektowych umożliwiających tworzenie nowych i wspieranie istniejących funduszy poręczniowych i pożyczkowych skierowanych do podmiotów ekonomii społecznej.
7. Wdrożenie działań wzmacniający sektor ekonomii społecznej poprzez budowanie specjalistycznych konsorcjów/hubów z udziałem podmiotów ekonomii społecznej oraz sieciowanie podmiotów ekonomii społecznej z biznesem i JST.

Grupa robocza

24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej

8. Wdrożenie procesu dezinstytucjonalizacji usług społecznych poprzez rozwój mieszkalnictwa chronionego, wspieranego i treningowego w tym wspieranie procesu tworzenia i funkcjonowanie mieszkań wspomaganym, wspieranym i treningowym.
9. Wspomaganie procesu dezinstytucjonalizacji usług społecznych poprzez wdrożenie projektów na rzecz usług środowiskowych świadczonych w społecznościach lokalnych, w tym m.in. usług asystenckich, opiekuńczych, opieki wytchnieniowej.
10. Wdrożenie projektów zmierzających do rozbudowy infrastruktury poprawiającej jakość życia osób z niepełnosparwnościami oraz osób w podeszłym wieku, w szczególności na terenach wiejskich, m.in. poprzez tworzenie wypożyczalni sprzętu rehabilitacyjnego i ułatwiającego funkcjonowanie w społeczności, świadczenie usług transportowych, wsparcia dziennego i całodobowego zgodnego z ideą deinstytucjonalizacji itp.
11. Rozwój potencjału kompetencji oraz zasobów materialnych podmiotów Ekonomii Społecznej, tak aby stawały się one w większym stopniu podmiotem i partnerem w rozwoju lokalnym.
12. Wzmocnienie działań na rzecz osób w wieku emerytalnym umożliwiających wydłużenie aktywności zawodowej, w tym z wykorzystaniem potencjału Uniwersytetów III Wieku.
13. Budowanie aktywności społeczno zawodowej z wykorzystaniem instrumentów kultury i sportu.
14. Działania na rzecz zatrzymania lub powrotu młodzieży do gmin położonych peryferyjnie.
15. Rozwój działań przygotowujących gminy i powiaty do przyjmowania i integracji z migrantami i uchodźcami.
16. Realizacja działań wpływających na wzrost kompetencji oraz zasobów społeczności lokalnych, a w szczególności organizacji pozarządowych w zakresie przeciwdziałania i odpowiadania na wyzwania związane ze zmianami klimatycznymi, starzeniem się oraz uzależnieniami, w tym behawioralnymi.

Postulaty szczegółowe odnoszące się do realizacji celów środowiskowych

Europejskiego Zielonego Ładu w programie nowego RPO WD:

Pogłębiający się kryzys klimatyczny i kryzys biosfery stanowią razem największe zagrożenie i najpilniejsze wyzwanie dla ludzkości.

Zapisy programu Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2021 (FEDŚ) przesądzą o kierunkach, priorytetach i horyzoncie ambicji inwestycji publicznych w regionie dolnośląskim w ciągu najbliższych siedmiu lat. Będzie to siedem lat kluczowych

Grupa robocza
24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów
reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej

dla powodzenia wysiłków na rzecz powstrzymania pogłębiającego się kryzysu klimatycznego na Dolnym Śląsku. W tym czasie musi zostać wykonana przeważająca część pracy niezbędnej w celu ograniczenia emisji gazów cieplarnianych zgodnie z zaleceniami nauki, poprawy gospodarowania wodą oraz zatrzymania degradacji ekosystemów. Musi zostać zbudowany solidny fundament dla dalszych działań, których horyzontem będzie osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2040 roku.

W tym procesie nie ma już czasu do stracenia ani przestrzeni na błędy i półśrodki, dlatego wszystkie działania ujęte w FEDŚ powinny w maksymalnym możliwym stopniu przyczyniać się do osiągnięcia celów klimatycznych i ekologicznych, a w dokumencie nie może być miejsca na działania szkodliwe dla klimatu lub środowiska i przyrody.

1. Edukacja ekologiczna

Kwestie ekologiczne powinny stać się ważną częścią Funduszy Europejskich dla Dolnego Śląska, ponieważ jednym z głównych celów programu jest wsparcie wdrażania w regionie Europejskiego Zielonego Ładu – unijnej strategii rozwoju zmierzającej do radykalnego ograniczenia negatywnego wpływu działalności ludzkiej na środowisko i klimat. Edukacja ekologiczna, rozumiana jako działania dotyczące wiedzy, świadomości i umiejętności dotyczących kwestii ekologicznych, jest niezbędnym warunkiem skutecznej realizacji tego celu. Równie istotne jest zaangażowanie obywateli i społeczności w proces wprowadzania zmian. Dlatego też edukacja ekologiczna, podobnie jak kwestie dot. zrównoważonego rozwoju, powinna być traktowana horyzontalnie, będąc koniecznym uzupełnieniem wszystkich działań inwestycyjnych.

Działania podnoszące świadomość, doradztwo i edukacji powinny pojawić się horyzontalnie w wielu dziedzinach takich jak efektywność energetyczna, infrastruktura energetyczna, adaptacja do zmian klimatu, zielono-niebieska infrastruktura, gospodarka odpadami, transport, wsparcie produkcji energii z odnawialnych źródeł oraz zrównoważona gospodarka wodna i ściekowa. Projekt FEDŚ powinien uwzględniać pilną konieczności wytłumaczenia obywatelkom i obywatelom szerszego kontekstu, kierunku oraz skali i głębi zmian, których przeprowadzenie wymusza kryzys klimatyczny oraz odnosić się do potrzeby wykształcenia nowych kadr eksperckich, które będą w stanie te zmiany przeprowadzić.

Bardzo istotne w tym kontekście będą zapisy FEDŚ dotyczące obszarów rynek pracy i zasoby ludzkie oraz edukacja i kompetencje. W pierwszym z nich powinno zostać szerzej uwzględnione wsparcie dla działań, które pozwolą pracownikom, pracodawcom, przedsiębiorcom i przedsiębiorstwom dostosować się do zmian związanych z Zielonym Ładem. Szczególnie ważne jest uwzględnienie działań edukacyjnych dotyczących umiejętności i kompetencji potrzebnych na rynku pracy w aspekcie celu neutralności klimatycznej.

W obszarze edukacja i kompetencje kwestie środowiskowe nie można pominąć globalnych wyzwań, w tym związanych z kryzysem klimatycznym, oraz konieczności kształtowania

Grupa robocza
24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów
reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej

u uczniów, studentów, doktorantów oraz kadry akademickiej i naukowej kompetencji i umiejętności, istotnych z punktu widzenia wyzwań środowiskowych.

Konieczne jest uwzględnienie w FEDŚ działań na rzecz zmiany modelu edukacji, tak by uwzględniał on potrzeby budowania kapitału społecznego i właściwych relacji pomiędzy człowiekiem a środowiskiem oraz kontekst globalnych wyzwań w tym zakresie. Zmiany modelu edukacji muszą też uwzględniać krytyczne podejście do dotychczasowego sposobu rozwoju społeczeństw, które odbywa się w oderwaniu od jego konsekwencji dla stanu środowiska naturalnego.

Ważne jest również wzmocnienie potencjału organizacji pozarządowych realizujących zadania publiczne w obszarach sfery pożytku publicznego dotyczących kwestii ekologicznych – na równi z tymi dotyczącymi włączenia i integracji społecznej.

2. Adaptacja do zmian klimatu, ochrona wód, ochrona bioróżnorodności

Niska efektywność ochrony przeciwpowodziowej i zapobiegania suszy w Polsce nie wynika z „niedoinwestowania gospodarki wodnej”, ale z błędnego i anachronicznego podejścia do gospodarowania zasobami wodnymi: skupiania się wyłącznie na skutkach, a nie przyczynach, i forsowania rozwiązań infrastrukturalnych na niekorzyść rozwiązań nietechnicznych, renaturyzacji rzek i dolin rzecznych oraz terenów podmokłych (co zresztą odzwierciedla proponowany w projekcie UP zakres wsparcia). Dalsze utrzymanie tego błędnego kierunku – rozwiązywania problemów suszy, jak i powodzi, poprzez inwestowanie w infrastrukturę hydrotechniczną - pogorszy sytuację.

Kluczem powodzenia wysiłków adaptacyjnych do zmian klimatu, w tym odporności na gwałtowne deszcze nawalne i głębokie susze, są właśnie rozwiązania zatrzymujące wodę w krajobrazie, możliwe do zrealizowania nawet na obszarach silnie zurbanizowanych. Przez zatrzymywanie wody w miejscu opadu rozumie się przede wszystkim umożliwienie jej zmagazynowania, a później zasilania wód podziemnych. Można to osiągnąć na wiele sposobów, m.in. poprzez zamianę powierzchni nieprzepuszczalnych na przepuszczalne, wprowadzania terenów zielonych i zwiększania terenów biologicznie czynnych, zalesianie, renaturyzację obszarów wodno-błotnych, a na terenach rolniczych – pasy buforowe, zadrzewienia, wprowadzanie trwałych użytków zielonych (o zdolnościach retencyjnych porównywalnych do średnio gęstego lasu).

Wsparcie w ramach FEDŚ powinno być kierowane na działania oparte o rozwiązania ekosystemowe (nature based solutions), które pozwalają jednocześnie zwiększać bezpieczeństwo powodziowe, dostępność zasobów wody, zdolność ekosystemów do pochłaniania dwutlenku węgla i ochronę bioróżnorodności.

Priorytetem powinno być wspieranie naturalnego retencjonowania wody, w tym małej retencji (z wykluczeniem retencji powstałej w wyniku przegradzania cieków wodnych). Służą temu działania zatrzymujące wody opadowe w miejscu ich powstania i umożliwiające

Grupa robocza

24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej

ich przesiąkanie w głąb gleby, renaturyzacja przekształconych cieków wodnych i ich dolin, w tym zwiększanie rozstawy wałów przeciwpowodziowych i budowa polderów zalewowych na zawałach obwałowanych dolin rzecznych, renaturyzacja obszarów od wód zależnych, z wykorzystaniem naturalnych mechanizmów ekosystemów ekosystemowych (nature based solutions). Konieczne jest również zwrócenie uwagi na inwestycje w zakresie przywracania cykli hydrologicznych na terenach zabudowanych a więc takie zarządzanie wodą aby opad stał się zasobem. Rozwijanie zasobów zielono-niebieskiej infrastruktury umożliwi nam redukcję stresu związanego ze wzrostem temperatur i przedłużającymi się okresami suszy na terenach miast i miejscowości i zdecydowanie wpłynie na poprawę jakości życia mieszkańców Dolnego Śląska.

W FEDŚ powinny także znaleźć się zapisy umożliwiające objęcie wsparciem działań prowadzących do rozwiązania problemów powodowanych działalnością gospodarczą, w tym zabudową, wylesianiem, wodochłonnością elektrowni i elektrociepłowni węglowych. Wsparcie powinno być także dostępne na wyłączenia z eksploatacji istniejących budowli hydrotechnicznych i urządzeń wodnych, które nie spełniają swej roli w ograniczaniu ryzyka powodzi i suszy, zostały zaprojektowane w sposób nieprzystający do dzisiejszych globalnych wyzwań środowiskowych – zmian klimatu, konieczności adaptacji do nich i łagodzenie ich skutków oraz utraty różnorodności biologicznej. Bez wspierania wdrażania rozwiązań w tym zakresie działania adaptacyjne będą niepełne i nieefektywne, zwłaszcza jeśli pominięte zostaną transformacja energetyki czy odwrócenie trendów związanych z przekształcaniem terenu na niesprzyjający retencjonowaniu wody w krajobrazie.

Powyższe uwagi powinny być także odzwierciedlone w definicji oczekiwanego rezultatu: miarą skuteczności działań w ramach FEDŚ powinien być „wzrost naturalnej zdolności retencyjnej”.

Poza działaniami na rzecz ochrony przyrody wymienionymi w projekcie Umowy Partnerstwa powinna w niej zostać zapisana horyzontalna zasada mówiąca, że nie będą wspierane żadne przedsięwzięcia wywierające negatywny wpływ na ochronę ekosystemów, siedlisk, gatunków czy korytarzy ekologicznych.

W obszarze adaptacji do zmian klimatu ze wsparcia powinny być wykluczone działania sprzeczne z powyższymi celami, tj:

- inwestycje ukierunkowane na retencję zbiornikową i korytową, kontrproduktywne w stosunku do celu, jakim jest skuteczna adaptacja do zmian klimatu i szkodliwych dla środowiska ze względu na emisje gazów cieplarnianych i niszczący wpływ na przyrodę dolin rzecznych,.
- inwestycje w rozwój żeglugi śródlądowej, których skutkiem byłoby zniszczenie ponad 1000 km swobodnie płynących rzek i ciągłości ekosystemów rzecznych, będących ważnymi korytarzami ekologicznymi, negatywny wpływ na szereg obszarów chronionych, powstanie barier, stanowiących zagrożenie wyginięciem dla krajowych populacji ryb dwuśrodowiskowych i lokalnych populacji dalekich migrantów rzecznych.

Grupa robocza

24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej

W celu horyzontalnego uwzględnienia kwestii adaptacji do zmian klimatu w całym FEDŚ, jako jeden z dokumentów strategicznych definiujących kierunki i priorytety interwencji powinien zostać wpisany „Strategiczny plan adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 z perspektywą do roku 2030”. Na jego podstawie w FEDŚ powinny zostać uwzględnione działania dostosowawcze we wrażliwych sektorach: gospodarce wodnej, leśnictwie, rolnictwie, energetyce, budownictwie i planowaniu przestrzennym, transporcie, ochronie zdrowia i ochronie różnorodności biologicznej, w tym na obszarach chronionych, a także na wrażliwych obszarach: w strefie wybrzeża, na obszarach górskich i zurbanizowanych.

3. Efektywność energetyczna

Ograniczenie zapotrzebowania na energię jest kluczowym elementem działań na rzecz redukcji emisji gazów cieplarnianych. Sektor budynków mieszkalnych jest zaś priorytetowym obszarem, w którym proces termomodernizacji, możliwy do przeprowadzenia z użyciem istniejących, dostępnych technologii, pozwala nie tylko znacząco obniżyć zapotrzebowanie na energię, ale także wyeliminować źródła zanieczyszczeń powietrza i ograniczyć zjawisko ubóstwa energetycznego.

Wsparcie służące poprawie efektywności energetycznej w sektorze mieszkalnictwa powinno być jednak spójne i konsekwentne, by zaangażowane środki publiczne przyniosły maksymalny możliwy efekt ekologiczny i społeczny.

Skuteczna termomodernizacja prowadząca do takiego efektu wymaga – poza wsparciem finansowym dla prac modernizacyjnych – także łatwego dostępu do wiedzy na temat dostępnych mechanizmów wsparcia, optymalnych rozwiązań technicznych dla różnych budynków, najlepszych praktyk oraz celów i środków przewidzianych w unijnych i krajowych strategiach renowacji dla wszystkich osób zaangażowanych w ten proces. Wymaga także obecności na rynku wykwalifikowanych fachowców, potrafiących uzyskać maksymalne możliwe redukcje zapotrzebowania na energię, których rzetelność i poziom kwalifikacji gwarantowałby usługobiorcom wiarygodny system certyfikacji.

Przedmiotem wsparcia, oprócz działań już wymienionych w projekcie, powinny być też działania służące podnoszeniu kwalifikacji architektów, projektantów, kierowników budowy i pracowników budowlanych oraz działania prowadzące do stworzenia wiarygodnego systemu certyfikowania kwalifikacji poszczególnych fachowców i całych przedsiębiorstw wykonujących prace i świadczących usługi związane z termomodernizacją. Wsparciem powinno być także objęcie opracowanie i wdrożenie nowych programów nauczania na studiach i w szkołach kształcących przyszłych fachowców w obszarze budownictwa. Program FEDŚ powinien także przewidywać wsparcie na znaczne poszerzenie dostępności doradztwa energetycznego. Należy rozważyć powołanie sieci regionalnych centrów energetycznych jako trwałej i stabilnej ramy instytucjonalnej dla rzetelnego, obiektywnego, publicznego doradztwa energetycznego i powiązanych z nim działań.

**Grupa robocza
24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów
reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej**

Z zakresu wsparcia powinny natomiast zostać wykluczone wszelkie działania dotyczące spalania odpadów z odzyskiem energii. Spalanie odpadów wiąże się ze znacznymi emisjami gazów cieplarnianych i jest sprzeczne z celami gospodarki o obiegu zamkniętym i hierarchią postępowania z odpadami.

4. Czysta energia

Ze względu na pilność działań na rzecz powstrzymania kryzysu klimatycznego, nowe cele klimatyczne Unii Europejskiej i przyspieszające tempo transformacji energetycznej w Europie i na świecie Polska musi w nadchodzących latach znacząco podnieść własne ambicje klimatyczne i dużo szybciej niż do tej pory rozwijać odnawialne źródła energii. Wymaga to zaangażowania w ten proces wszystkich podmiotów, które mogą pomóc w jego realizacji, w tym obywateli i lokalnych wspólnot, oraz umożliwienia im dostępu do wsparcia finansowego w ramach Umowy Partnerstwa.

Rozproszona energetyka obywatelska może znacząco przyczynić się do zwiększenia tempa transformacji energetycznej w Polsce i do bardziej sprawiedliwej społecznie dystrybucji korzyści z tego procesu. FEDŚ powinien przewidywać wsparcie rozwoju energetyki prosumenckiej, w tym prosumeryzmu zbiorowego i wirtualnego, a także spółdzielczości energetycznej, zgodnie z duchem dyrektywy REDII. Stanowi ona, że podmioty takie powinny mieć prawo do produkcji, zużywania, magazynowania i odsprzedaży nadwyżek odnawialnej energii elektrycznej.

Wsparcie na rozwój OZE powinno być dostępne w niedyskryminacyjny sposób dla wszystkich typów prosumentów, o których mówi dyrektywa o odnawialnych źródłach energii z 2018 r. (dyrektywa RED II), tj. prosumentów indywidualnych, wirtualnych, prosumentów działających zbiorowo oraz społeczności energetycznych. Sposób dystrybucji wsparcia powinien być dostosowany do potrzeb i możliwości takich podmiotów (przy czym możliwość skorzystania ze wsparcia powinna być także dostępna dla osób dotkniętych ubóstwem energetycznym, mieszkańców budynków wielorodzinnych, lokatorów budynków komunalnych). Jednocześnie wspierane powinny być działania ułatwiające podmiotom energetyki obywatelskiej uczestnictwo w rynku energii, takie jak rozwój inteligentnych sieci, doradztwo energetyczne, rozwój wirtualnych instalacji prosumenckich.

FEDŚ powinna także jasno odzwierciedlać stanowisko nauki w sprawie odnawialnych źródeł energii o niekorzystnym wpływie na środowisko, takich jak hydroenergetyka i biomasa leśna. Wkład hydroenergetyki w produkcję energii nie pochodzącej z paliw kopalnych jest znikomy i nie równoważy negatywnego wpływu piętrzeń i przegród na rzekach na stan ekosystemów wodnych i od wód zależnych oraz korytarzy ekologicznych, dostępność wody, a także na klimat (z powodu emisji metanu ze zbiorników). Z kolei spalanie biomasy leśnej generuje emisje dwutlenku węgla, które nie zostaną ponownie pochłonięte przez lasy w wymaganym czasie. Jednocześnie wycinki na cele energetyczne wpływają negatywnie na stan

Grupa robocza

24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej

ekosystemów leśnych i poziom ochrony bioróżnorodności oraz potencjał retencjonowania wody przez lasy.

Z tych powodów ze wsparcia dla odnawialnych źródeł energii powinna być wykluczona hydroenergetyka i spalanie biomasy leśnej.

5. Sprawiedliwa transformacja

W obliczu pogłębiającego się kryzysu klimatycznego FEDŚ musi zakładać rozwiązania, które będą formą zabezpieczenia godnej przyszłości zarówno dla obecnych i przyszłych pokoleń. Sektor górniczy i inne sektory gospodarki związane z wydobyciem i użyciem paliw kopalnych mają bezpośredni wpływ na stan klimatu w wyniku emitowanych przez nie gazów cieplarnianych, a zatem przekładają się na kryzys klimatyczny, który już teraz wystawia na niebezpieczeństwo społeczności na całym świecie, w tym w Polsce. Transformowanie górnictwa i przemysłów paliw kopalnych musi zatem brać pod uwagę kwestie klimatyczne i odpowiedzialność tej gałęzi gospodarki wobec młodych pokoleń, których przyszłość jest zależna od kryzysu.

W FEDŚ powinna zostać przedstawiona jasna perspektywa odchodzenia od węgla i paliw kopalnych w regionie, który będzie beneficjentami dodatkowego wsparcia na cele sprawiedliwej transformacji. Jest to okazja by przyspieszyć i ułatwić transformację w kierunku neutralności klimatycznej dzięki zniwelowaniu negatywnych społecznych skutków tego procesu, nie osiągnięciu zakładanych celów społecznych ani ekologicznych.

Sprawą fundamentalną, jaką jest zapewnienie ciągłości zatrudnienia i źródeł utrzymania ludziom, którzy w wyniku transformacji tracą dotychczasowe miejsca pracy. Aby ten cel osiągnąć, w FEDŚ należy zawrzeć zapisy mówiące o tym, że wsparcie będzie kierowane przede wszystkim na działania składające się na kompleksowy system wsparcia obejmujący tworzenie nowych miejsc pracy, przekwalifikowania dla pracowników i skuteczny system wsparcia dla osób zmieniających miejsce zatrudnienia w związku z transformacją energetyczną.

6. Transport i mobilność

Emisje gazów cieplarnianych z transportu w ostatnich latach rosły dynamicznie, stawiając pod znakiem zapytania zdolność Polski i naszego województwa do zredukowania łącznych emisji z gospodarki w tempie, jakie jest niezbędne w obliczu kryzysu klimatycznego.

W nowej perspektywie budżetowej priorytety muszą zostać odwrócone, a środki przekierowane z budowy dróg na zeroemisyjne środki transportu (kolej, publiczny transport zbiorowy, infrastruktura piesza i rowerowa), ponieważ w dobie kryzysu klimatycznego priorytetem musi stać się całościowa dekarbonizacja transportu, a nie dalszy rozwój intensywnych emisyjnie form komunikacji.

W celu zapewnienia maksymalnej efektywności wydatkowania tych środków, działania w obszarze transportu powinny być realizowane na podstawie spójnej strategii rozwoju zeroemisyjnego i dostępnego systemu transportowego.

Grupa robocza
24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów
reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej

Najważniejszym zadaniem FEDŚ jest wykreowanie spójnego i efektywnego mechanizmu wspierania rozwoju kolei. Wsparcie dla inwestycji kolejowych powinno być uzależnione od spełnienia przez nie szeregu warunków. Przede wszystkim wspierane projekty powinny spełniać określone minimalne standardy dotyczące zarówno parametrów budowanej infrastruktury (uwzględnienie potrzeb ruchu towarowego, przepustowość linii), jak i usług świadczonych przy jej wykorzystaniu (częstotliwość połączeń pasażerskich na budowanych i modernizowanych liniach kolejowych powinna gwarantować, że kolej stanie się atrakcyjną alternatywą dla samochodu). Wsparcie na rozwój infrastruktury (budowa węzłów przesiadkowych, zakup taboru) powinno być udzielane pod warunkiem, że będzie ona użytkowana w ramach aglomeracyjnych i regionalnych związków komunikacyjnych, które w sposób kompleksowy tworzyłyby ofertę przewozową (integrującą kolej, autobusy, transport miejski) oraz zapewniały jednolity system biletowy dla różnych środków transportu.

Z FEDŚ nie powinny znaleźć się zapisy dotyczące wsparcia dla rozwoju śródlądowego transportu wodnego, który w polskich warunkach nie ma uzasadnienia ekonomicznego, a przekształcenie głównych rzek kraju w tym ODRY w drogi wodne wiązałoby się z kolosalnymi szkodami dla środowiska przyrodniczego i dalszym pogorszeniem dostępności zasobów wodnych.

W obszarze transportu drogowego konieczna jest koncentracja na wybranych priorytetach. Najważniejszy z nich to rozwój zeroemisyjnego transportu zbiorowego. Zapotrzebowanie samorządów na wsparcie finansowe w zakresie wymiany i rozwoju floty autobusowej i budowy stacji ładowania znacznie przewyższa obecnie dostępne środki. Wsparcie musi być przy tym skoncentrowane na zwiększaniu udziału pojazdów o napędzie elektrycznym lub bateryjnym, a nie powinno obejmować pojazdów z silnikami spalinowymi, generujących emisje (w tym gazowych).

Znacznie wyższy priorytet należy też nadać zwiększeniu bezpieczeństwa ruchu pieszego i rowerowego w miastach i poza miastami. W tym zakresie wsparcie powinno obejmować nie tylko modernizację i rozwój infrastruktury pieszej i rowerowej, ale także przeprowadzanie audytów bezpieczeństwa ruchu pieszego i rowerowego w mieście oraz wdrażanie ich zaleceń, uspokajanie ruchu samochodowego, opracowywanie Planów Zrównoważonej Mobilności Miejskiej czy szkolenia oraz wsparcie zatrudnienia rzeczników ruchu pieszego i rowerowego (dwa ostatnie obszary wsparcia powinny być dostępne przede wszystkim dla mniejszych miejscowości). Warto uwzględnić także działania służące ograniczaniu potrzeb transportowych, w tym wykorzystanie narzędzi z zakresu zrównoważonego planowania przestrzennego.

Nie należy też pomijać zapewnienia warunków do rozwoju zeroemisyjnego transportu ciężkiego, ponieważ nawet zakładając znaczny wzrost udziału transportu kolejowego oraz intermodalnego, część towarów będzie nadal przewożona drogami. W tym obszarze konieczne jest przede wszystkim wsparcie rozwoju stacji ładowania pojazdów ciężkich

Grupa robocza

24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej

w kluczowych punktach wzdłuż tras z największym natężeniem przepływu towarów, a także w punktach przeładunkowych i przy centrach logistycznych.

7. Gospodarka odpadami

Kryzys ekologiczny pogłębia się między innymi z powodu nadmiernej eksploatacji zasobów naturalnych, której drugą stroną jest rosnąca ilość odpadów trafiających do środowiska. Odpowiedzią na to zjawisko powinno być wdrożenie modelu gospodarki obiegu zamkniętego, a pierwszym krokiem w tym kierunku - ograniczenie ilości powstających odpadów i ponowne wykorzystanie tych, których powstawaniu nie da się zapobiec.

Biorąc pod uwagę obecny poziom gospodarki odpadami komunalnymi oraz wymagania i cele unijne, oczywiste jest, że priorytetem dla województwa dolnośląskiego jest inwestowanie w redukcję lub przynajmniej zahamowanie wzrostu ilości wytwarzanych odpadów komunalnych, poprawę poziomu i jakości segregacji u źródła, selektywnej zbiórki oraz recyklingu odpadów. Dotyczy to zarówno „miękkich” działań edukacyjno-informacyjnych zwiększających poziom świadomości i dyscypliny społecznej, jak i uzupełniania niezbędnej infrastruktury do zbierania i przetwarzania odpadów zbieranych selektywnie, nie ograniczającej się jedynie do PSZOK, które są elementem systemu, ale nie pełnią w nim roli wiodącej.

Inwestycje w infrastrukturę do przetwarzania odpadów komunalnych muszą dotyczyć przede wszystkim:

- doposażenia PSZOK i/lub sortowni w punkty napraw i wymiany produktów (ZSEE, meble, materiały budowlane) w co najmniej 300 miastach powyżej 15 tys. mieszkańców;
- budowy kompostowni i biogazowni dla bioodpadów kuchennych i zielonych,
- zakładów recyklingu tworzyw sztucznych;
- instalacji do sortowania odpadów wielomateriałowych

W FEDŚ nie powinny znaleźć się zapisy o przeznaczeniu wsparcia na przekształcanie istniejących lub budowę nowych zakładów wytwarzania energii w oparciu o spalanie odpadów. Rozwiązania takie nie spowodują redukcji emisji gazów cieplarnianych, nie ma ona uzasadnienia od strony priorytetów w tym okresie finansowania, a po raz kolejny spowodowałyby wydatkowanie większej części dostępnych środków na fałszywe rozwiązania, podczas gdy środki te należy przeznaczyć na inne, ważniejsze inwestycje, które rzeczywiście mogą się przyczynić do wdrożenia w Polsce gospodarki o obiegu zamkniętym.

8. Zasada nie czynienia poważnych szkód w projektach inwestycyjnych

Zgodnie z nową obowiązującą w funduszach horyzontalną zasadą nie czynienia poważnych szkód (DNSH - Do not significant harm) należy w FEDŚ zapewnić ochronę szeroko rozumianej zieleni. Mając na uwadze ochronę różnorodności biologicznej, usługi ekosystemowe świadczone przez zieleni oraz potrzebę adaptacji do zmiany klimatu w ramach realizowanych

Grupa robocza

24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej

---

przedsięwzięć infrastrukturalnych jako priorytetem powinno ochrona zielonej infrastruktury, w tym w szczególności drzew.

Zachowanie i rozwój zielonej infrastruktury, zwłaszcza drzew powinny być uwzględniane w całym cyklu projektowym. W szczególności, prace koncepcyjne i projektowe należy poprzedzić należycie wykonaną inwentaryzacją drzew i innych elementów przyrody, projekty muszą uwzględniać rozwiązania zapewniające zachowanie drzew w dobrym stanie, a technologie i organizacja prac budowlanych i porządkowych unikać wyrządzenia im szkody. Beneficjent powinien mieć obowiązek kierowania się obowiązującymi u niego standardami dotyczącymi zieleni, a tam, gdzie takich standardów nie ma, ogólnie dostępnymi standardami branżowymi.

Szczególna dbałość o zieloną infrastrukturę powinna mieć miejsce w finansowanych projektach rewitalizacyjnych przestrzeni publicznych (placów, rynków itp.), których projektowanie winno kierować się postulatami maksymalnego zachowania istniejących i nasadzeń nowych drzew i krzewów, poprawy warunków ich wzrostu oraz zwiększania powierzchni przepuszczalnych i biologicznie czynnych.

Ewentualne usuwanie drzew może dotyczyć drzew, których nie można zachować ze względu na ich krytyczną stabilność lub kondycję, co potwierdzone zostanie rzetelnymi badaniami ich stanu. Konieczne jest również uwzględnienie przy budowie i rewitalizacji obiektów pod potrzeby publiczne systemów gromadzenia i zagospodarowania wód opadowych, zamiast bezpośredniego odprowadzania do kanalizacji deszczowej.

Organizacje pozarządowe i środowisko społeczeństwa obywatelskiego oczekują partnerskich relacji ze strony Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego, w myśl zapisów Rozporządzenia delegowanego Komisji (UE) NR 240/2014 z dnia 7 stycznia 2014 r. w sprawie europejskiego kodeksu postępowania w zakresie partnerstwa w ramach europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych.

Partnerstwo pozostaje od wielu lat jedną z głównych zasad wdrażania funduszy Unii Europejskiej podlegających zarządzaniu dzielonemu, w szczególności Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Zasada partnerstwa oznacza ścisłą współpracę nie tylko między Komisją a instytucjami publicznymi na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym w państwach członkowskich, jak również partnerami społecznymi oraz organizacjami reprezentującymi społeczeństwo obywatelskie, ale także między instytucjami publicznymi na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym z partnerami społecznymi oraz organizacjami reprezentującymi społeczeństwo obywatelskie.

Grupa robocza 24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej

Partnerstwo wnosi wyraźną wartość dodaną, poprawiając skuteczność wdrażania europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (EFSI). Zwiększa ono zbiorowe zaangażowanie w politykę Województwa Dolnośląskiego oraz odpowiedzialność za region, jak też poszerza dostępną wiedzę, doświadczenie i spektrum poglądów na etapie projektowania i wdrażania strategii oraz dokumentów programowych, operacyjnych, a zarazem zapewnia większą przejrzystość procesów decyzyjnych.

Zasadę partnerstwa UE przyjęła obecnie w odniesieniu do wszystkich EFSI. W istocie w art. 5 rozporządzenia w sprawie wspólnych przepisów zawarto podstawę prawną do przyjęcia aktu delegowanego dotyczącego europejskiego kodeksu postępowania w sprawie partnerstwa (ECCP), który ma pomóc w ustanowieniu rzeczywistego partnerstwa z właściwymi zainteresowanymi stronami.

Niezwykle istotnym jest **aby partnerzy angażowani byli w przygotowanie programów**, a w szczególności w:

- a) analizę i określenie potrzeb;
- b) określenie lub wybór priorytetów i stosownych celów szczegółowych;
- c) alokację funduszy;
- d) określenie wskaźników specyficznych dla programów;
- e) wdrażanie zasad horyzontalnych, o których mowa w art. 7 i 8 rozporządzenia (UE) nr 1303/2013.

W związku z przygotowaniem Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego na lata 2021-2027 przez Samorząd Województwa Dolnośląskiego, uwzględniając Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, a także uwzględniając rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 (1), w szczególności jego art. 5 ust. 3, a także uwzględniając Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) NR 240/2014 z dnia 7 stycznia 2014 r. w sprawie europejskiego kodeksu postępowania w zakresie partnerstwa w ramach europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych, **Grupa robocza wnosi powyżej przedstawione rekomendacje i postulaty oczekując wypełnienia wymogów określonych w Art. 8 Rozporządzenia delegowanego Komisji (UE) NR 240/2014 z dnia 7 stycznia 2014 r. w duchu dialogu i partnerstwa.**

Grupa robocza

24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów reprezentujących 270 organizacji i 40 podmiotów pomocy społecznej

Grupa robocza

24 dolnośląskich organizacji pozarządowych i związków podmiotów w składzie:

1. Dolnośląskie Forum Pomocy Społecznej
2. Dolnośląskie Stowarzyszenie Aktywnej Rehabilitacji "ART"
3. Dolnośląska Federacja Organizacji Pozarządowych
4. Forum Aktywności Lokalnej
5. Fundacja Ekologiczna „Zielona Akcja”
6. Fundacja EkoRozwoju
7. Fundacja Eudajmonia
8. Fundacja Przestrzeń dla Obywateli
9. Fundacja Rozwoju Ekonomii Społecznej
10. Fundacja Wrocławskie Hospicjum dla Dzieci
11. Fundacja „Jagniątków”
12. Fundacja „Merkury”
13. Fundacja „Promyk Słońca”
14. Legnickie Stowarzyszenie Inicjatyw Obywatelskich
15. Milickie Stowarzyszenie Przyjaciół Dzieci i Osób Niepełnosprawnych
16. Młodzieżowy Sejmik Województwa Dolnośląskiego
17. Polska Rada Organizacji Młodzieżowych
18. Regionalne Centrum Wspierania Inicjatyw Pozarządowych
19. Stowarzyszenie Eko-Edukacja
20. Stowarzyszenie Eko-Unia
21. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kłodzka Wstęga Sudetów”
22. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kwiat Lnu”
23. Stowarzyszenie „Partnerstwo dla Doliny Baryczy”
24. Związek Stowarzyszeń "Dolnośląska Sieć Partnerstw LGD"

Kontakt za pośrednictwem Dolnośląskiej Federacji Organizacji Pozarządowych:

e-mail: dfop@dfop.org.pl
ul. Koftątaja 31/1-2, 50-004 Wrocław

Do wiadomości:

- 1) Sejmik Województwa Dolnośląskiego
- 2) Dolnośląska Rada Działalności Pożytku Publicznego
- 3) Komisja Europejska
- 4) Minister Funduszy i Polityki Regionalnej
- 5) Rada Działalności Pożytku Publicznego
- 6) Konwent Wojewódzkich Rad Działalności Pożytku Publicznego
- 7) Polscy członkowie Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego

